

Nr 310.

Av herr **Lindhagen**, om den sociala jordfrågans lagvägar.

Genom propositionen 236 ha framlagts ändrade grunder för »Statens egnahemsverksamhet». Bläddras i dokumentet finna vi, att den endast avser statens egnahemslåneverksamhet. Och vidare, att den omfattar blott sådan verksamhet på landet, icke i städerna, ej ens i storstäderna, där en egnahemsverksamhet även från statens sida är lika nödvändig.

För ett par år sedan fick jag brev från en norrländsk jordbrukare, som fäste min uppmärksamhet på, att »lån kunna vi nu erhålla till nästan vad som helst, men vi digna under bördorna av räntebetalningar och amorteringar».

Nämnda proposition är hänvisad till jordbruksutskottet. I lagutskottet vi-lar åter min motion av den 23 januari 1939 nr 214 i första kammaren om »En ledande tanke och en ordnande hand över jordfrågan och särskilt över den norrländska jordfrågan». Den bringar i åtanke, att under sekelskiftet från 1901 till den 28 februari 1923 *jordfrågans lagvägar* ansågos grundläggande för en ledande tanke och en ordnande hand över jordfrågan med sta-tens egnahemslåneverksamhet som ett viktigt hjälpmedel, sedan jordfördel-ningen blivit rätteligen organiserad. Efter sistnämnda dag intill nu äro i regeringspolitiken de båda vägarna omkastade. Lånevägen är det primära och lagvägarna ett besvärligt bekymmer vid sidan därav, med vilket man därför bör vara »synnerligen» försiktig.

Den personhistoriska anledningen till denna omkastning var, att småbru-karnas representation i andra kammaren försvann väsentligen efter den all-männa rösträttens införande och ersattes med industriarbetare och deras målsmän på arbetsmarknaden och i pressen. Samtidigt inträffade, att de konservativa med storsvensk vidsyn i åtskilligt gingo bort ur första kamma-ren och utbyttes med vad man kan kalla representanter för aktiekonserva-tismen eller med andra ord industriella företagare och deras klientel inom de högre ämbetsmannakårerna och godsägarna, vartill med allmän rösträtt som grundval även för första kammaren kom ett växande, alltmera dominerande antal representanter även för lönearbetarklassen.

Den industriella och övriga *lönearbetarklassen* i landet har nu under be-själad ledning från sin egen regering börjat en fruktbar frammarsch för denna försummade klass. En annan förnämlig framfärd mot fred inom natio-nen är likaledes, att arbetarklassen omsider av sina ledare övertygats, att jordbruket lika väl som industrin måste bära sig och åtnjuta rimliga pris för jordbruksprodukter. På samma gång har dock därvid hållit sig framme för andra gången en ny monopolisering för den industriella företagsamheten. Allas rätt till sin andel av den svenska jorden, till egna hem i stället för

hyresgästhem i städer och industrisamhällen samt till egna självförsörjande jordbruk skjutes åter undan i sina väsentliga grundvalar till de politiska dimmorna.

Väl har ekot »arbetare och bönder» från öster givit förväntansfullt uppslag även hos oss till ansatser för skapande av *landsregeringar i stället för partiregeringar*, varom en humanistisk motion väcktes av mig i början av 1920-talet i första kammaren jämte en erinran i en annan motion om behovet av kristendomens införande i landet.

Fortfarande hänvisas jordfolket emellertid till framtidens eviga förhoppningar och däribland det omistliga fullföljandet av sekelskiftets tredje revolution för skäligt återbördande av de *periodvis återkommande planlösa förskingringarna till de enskilda av det allmännas jordegendom*. De *tre jordkommissionerna*, som för ändamålet tillsattes åren 1901, 1912 och 1919 med handtag jämväl från gammal patriarkalism, ha ännu ej unnats någon fullföljd av sina förslag. I stället tillsätts under den nya industriella frammarschen jordkommittéer med instruktioner att endast skumplöja något litet på det gamla siktandet till grunden med de skäliga återvinningarna. Undantag har endast tillåtits för våra förslag om skapande även av mindre jordbruk, kallade *arbetarsmåbruk*. Dessa fullföljas med framgång icke minst därför, att storindustrin gynnar saken, som även skänker den en fast arbetarstam, tillika bunden vid torvan. Av detta skäl har där även stödet av en fruktbart organiserad skälig expropriationsrätt mindre gjort sig gällande. Men nu börjar avhöras klagomål även från detta område över avsaknaden av en expropriationsrätt. Den kan ej undvaras, som sedan gammalt erinrats, till *frigörelse av gamla arrendejordbruk å enskilda domäner för skapande av fria, självförsörjande jordbruk, komplettering av de ofullständiga jordbruket med tilläggsjord, »återvinning till allmogen av odlingslägenheter» med tillbehör i skog* och annat efter den stora plundringen genom avvitringarna av Gustav Vasas reservat för uppkomst och stärkande av jordbruket i våra nordligaste landsdelar. Sådan omtanke är för tillfället icke någon marknadsvara i vår politiska byteshandel.

Rent spel är nu oundgängligt för att i jordfrågan kunna sprida upplysning om de olika tidsförhållandenas personpolitiska inställningar. Till förenämnda kollektivpersonliga utsyn över jordfrågans ideriktningar nödgas jag till förståelse för mina upprepade insatser i motsättning även mot socialdemokratiska regeringar och tämligen ensam försvarare av dess jordprogram fortsätta att låta sekelskiftet komma till tals med sitt gående till grunden med jordproblemet. Det blir ju i alla fall ofrånkomligt, när den nuvarande världsordningen en gång måste saneras ända ned i sina rötter.

*

Av blodsarv och erfarenhet har jag nödgats som offentlig förtroendemannasätta individens, hemmets, landets och mänsklighetens jordfrågor som det primära underlaget för all kultur. Efter norrlandsmotionens framgångar

rådgjorde jordbruksminister Odelberg med mig om den tillämnade norrlandskommitténs uppgifter, justitieminister Sandström om den tillämnade jordundersökningens för hela landet program.

Efter dennas begränsning av Hammarskjöldska regeringen till Värmland för att spara pengar till försvaret, tillkallades jag av justitieminister Löfgren för uppdragande av grunder för en ny jordkommission i jordfrågans lagvägar med tillbehör av lagar, kompletterade med en exploateringsorganisation likaledes för hela landet. Det ansågs klokt att under denna framryckning till en början icke sätta mig som ordförande i kommissionerna. Varje ledamot hade ju full frihet att självhävda sig inom dem. Men inom jordkommissionerna blev ombytet av ordförande så besvärligt och tiden kanske också mogen för att våga sig på att låta mig avancera till ordförande. På nyåret 1922 utsågs jag sålunda av den socialdemokratiska regeringen till ordförande i jordkommissionen. »Nu har du hela socialdemokratiska partiet bakom dig», sade statsrådet Nothin.

Vi grepo oss arbetet an med dess huvudsakliga kapitel, som väl i åtskilligt berörts men ännu icke fullbordats av jordkommissionen.

Jordbruksminister Linders hade mer än en gång påmint mig om att påskynda vårt första betänkande under mitt ordförandeskap nämligen bildandet av nya jordbruk. Det hastade, sade han, särskilt för att få till stånd en skäligen expropriationsrätt, som för de flesta fall möjliggjorde enskilda överenskommelser.

Den 11 november 1922 avlämnade vi ett omfattande betänkande på 505 trycksidor om bildandet av nya jordbruk jämte ett särskilt band med enquete på 239 trycksidor. Den 24 i nämnda månad kom *utan något varsel* till kommittén eller dess ordförande från regeringen med order »att jordkommissionens utredningsarbete, vilket beräknats kunna slutföras till den 28 februari 1923, skulle upphöra nämnda dag, till vilken tid kommissionen hade att avgiva ett principuttalande i återstående till kommissionen hänskjutna frågor». Hur regeringen med sin obekantskap i ämnet kunnat beräkna att på en så kort tid övriga frågor kunde slutföras var obegripligt. Jag vände mig till den rättrådige Sandler med frågan, varför vi icke ens blivit hörda, varpå endast svarades: »Vi visste ju vad du hade för meningar.»

Redan kommissionens första betänkande under häradshövding Hanssons ordförandeskap blev ej framlagt särskilt därför att förbudet att fritt förvärva fastighet på landet utsträckts även till enskilda spekulanter. Saken var dock högviktig och passade ej formuleringen, finge väl regeringens experter utfinna någon jämkning.

Mysteriet förklaras sannolikt därav, att jordkommissionen redan från början gick för grundligt till botten med sin sak principiellt och även praktiskt med en effektiv uppläggnings tillika av organisationer för utförandet av de framlagda förslagen. Jordfrågans grundläggande lagvägar lågo som sagt icke för den industriella socialdemokratins idévärld och taktik. Redan Branting höll ju före, att lönearbetare och småbrukare måste på den

politiska vädjobanan gå fram var för sig utan att dock släppa kontakten med varandra. Senare infångade jag även bekännelser från ledande socialdemokrater av den yngre generationen, att de uppriktigt sagt »icke förstodo jordfrågan». Det låg då förlåtligt till hands, att man funnit jordfrågans lagvägar lämpa sig jämte andra områden till ett kompromissämne och bytesmedel med de borgerliga för att bli i tillfälle att med kraft och bevarad regeringsmakt kunna fullfölja lönearbetarnas emancipation. I begränsningen röjer sig ju mästaren, men då man blivit mästare på sin specialaktion, så stundar en tid för de försummade sidornas med anspråk likaledes på mästerskap. Jordfrågans lagvägar återkomma liksom även mänsklighetens jordfrågas totalt försummade lagvägar. Det må bli som ett stilla flöde som jag skulle översätta det eller som en stormflod. För den som jämte nuet även måste syssla med framtiden, gäller det således att *aldrig* släppa taget.

Därtill kom att för dagen den Thorssonska kommittédöden stod i politikens zenit. En kommitté under ledning av Rickard Sandler och Gustav Möller kallad socialiseringsnämnden med uppgifter ganska närliggande jordkommissionens hade sedan åtskillig tid arbetat. Det låg då nära till hands för regeringen att låta en kommitté med principen bakom sig om allmän socialisering få sitta kvar men att offra jordkommissionen.

Det var dock en våldsamt skillnad mellan de båda beredningarna. Jordkommissionen låg med händerna fulla av initiativ i kanske det detaljrikaste huvudämne som finns, för vilket den industriella socialdemokratien ännu stod främmande. Socialiseringsnämnden nådde endast fram till en myckenhet band, med vetenskapliga undersökningar av experter, enquêtes, uppteckning av ambulatorisk frågeverksamhet bland folket, statistik och dylikt famlande. Men veterligen ej något annat initiativ i handling än förordet för oupptäckta malms socialisering som ett kronans regale.

Till enahanda kostsamma och negativa resultat kom också på sin tid »emigrationsutredningen» i en mängd fall. Det enda som gått till eftervärlden är ledarens professor Sundbärg berömda skildring av »det svenska folklynnet».

En sådan regalrätt, som socialiseringsnämnden föreslog, hade genomförts vid sekelskiftet på initiativ av ledarna för första kammarens patriarkaliska konservativa och på deras begäran även genom mitt initiativ i andra kammaren, att inga malmfyndigheter på kronans mark inom Norrbotten fingo göras till föremål för fri inmutning, vilket förbud sedan utsträcktes till kronomark i Västerbottens och Jämtlands län. Många vacklande utredningar i socialiseringsnämndens enda väsentliga initiativ, socialiseringen av de oupptäckta malmerna, kommo sedan till. Jag hoppades det skulle leda till det gällande partiella förbudets utsträckning till hela riket.

Vid 1938 års riksdag kom till sist en proposition med åberopande av en av Karl Schlyter såsom tidigare justitieminister verkställd utredning. Den gick ut på, att staten skulle äga deltaga med jordägaren till hälften i exploatering av upptäckt fyndighet i hela landet, en ganska opraktisk och

alltigenom drastisk åtgärd, men att på samma gång fyndigheternas förenämnde regalisering på kronomark i de tre nordligaste länen skulle upphöra.

Jag blev upptänd i mitt inre över en sådan uppgivelse av sekelskiftets malmsocialisering. När det kom till avgörande och talmannen funnit bifall till förslaget vara med övervägande ja besvarat, reste jag mig och yttrade:

»Herr talman! Sekelskiftet begär votering!» (Allmän rörelse i kammaren och på läktarna.)

Talmannen: Herr Lindhagen har begärt votering.

Då genom resning ansågs konstaterat, att propositionen bifallits med övervägande röstetal, stod jag upp och yttrade impulsivt: »Stjärnorna! herr talman!»

Talmannen: »Herr Lindhagen har begärt räkning.»

Den utföll icke heller till min belåtenhet. I det tryckta protokollet har någon bortsuddat förenämnda av stenografen rätt återgivna inofficiella formuleringar och falskeligen insatt i stället de vanliga slentrianen i uttrycks-sätten.

*

Det ville nu till med goda råd för jordkommissionen att på den anvisade respiten av tre månader föra i hamn återstoden av huvudfrågorna, åtta till antalet. Diskussionen i plenum måste avskaffas. Varje särgrupp i kommissionen fick arbeta för sig själv och lägga fram sina ensidigt fattade beslut. De tre socialdemokraterna Lindhagen, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken samt liberalen Ingeström för sig, liberalerna Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken för sig samt riksförbundarna Olsson i Kullenbergs-torp och Nils Wohlin för sig. De två senare uppsatte allenast en skrivelse på ett fåtal trycksidor med allmänna resonemang, vilken de inlämnade direkt till Konungen men sedan återgavs i det tryckta betänkandet. De tre socialdemokraterna och liberalen Ingeström utarbetade ett omfattande betänkande med stöd av betydande förarbeten samt de båda liberalerna Ehrenborg och Jansson ett mera kortfattat betänkande på 27 sidor. Alla tre insatserna sammanfattades i ett band på 505 trycksidor. I sin skrivelse framhöll kommissionen, att utlåtandet vore provisoriskt. En definitiv utredning med slutlig formulering i lagtext kunde ha föranlett justeringar. Likaledes hade kommissionen nödgats inskränka sig till vissa huvudfrågor med förbigående av principspörsmål, som kunde anses ligga i andra planet men dock också voro mycket viktiga. Med denna lunta i maskinskrivet manuskript tågade jag upp till statsminister Branting, som var särdeles älskvärd. Han förvånade sig över, att vi hunnit med så mycket, berömde oss och åtog sig att överlämna dokumentet till registratorskontoret.

Kommissionen var således upplöst, på sätt ovan skildrats. Man kunde gott säga, att den fått arbeta under en regering, med vilken den inte kunde vara betjänt.

Nu inträffade ett egendomligt mellanspel. Nothin ringde upp mig någon

gång mot hösten, vill jag minnas. Det hade ansetts lämpligt, sade han, att socialdemokraterna i riksdagen gingo fram där med jordkommissionens förslag i form av begärda skrivelser till Kungl. Maj:t. Han ville ha mitt biträde för formuleringarna. Jag skulle föreslå klämmarna vill jag minnas och han motiveringarna under uttalad önskan att jag även ville granska dem. Jag förstod, att försiktigheten och kanske även hjärtat bjöd att få prövat hos riksdagen, hur långt den tålde kommissionens kalla stål. För ändamålet hade vi två åtskilliga sammanträffanden.

Nu framfördes av socialdemokratiska partiet 15 motioner vid 1924 års riksdag i båda kamrarna, undertecknade av kamrarnas medlemmar i förtroenderådet och framburna av mig i första kammaren och av Johansson i Uppmälby i andra kammaren. Utgången blev att samtliga motioner som ej voro förknippade med tvångsavlösning, godkändes av riksdagen, varefter motioner med expropriationsrätt såsom påtryckningsmedel i bakgrunden ej vunno majoritetet i första kammaren och endast delvis i andra kammaren. Det var då som lagutskottets ordförande *Petrén* i första kammaren förklarade, att gränslinjen mellan de borgerliga och socialdemokraterna dädanefter gick över expropriationsrätten.

*

Nu började från min sida med en del instämmanden då och då men med tiden allt mindre, min kamp för sekelskiftets effektiva jordpolitik och det socialdemokratiska jordprogrammets gillande av ett sådant uppsåt. Varje tidsströmning har sina ledare. Efter *Petrén* trädde fram för den nya majoritetsriktningen *Per Edvin Sköld*, jordbrukare från Skåne, filosofie kandidat och riksdagsman i andra kammaren. Han blev statssekreterare i jordbruksdepartementet 1. 11. 1924—30. 6. 1926 samt statsråd i samma departement 24. 9. 1932—19. 6. 1936 samt vice ordförande i andra lagutskottet åtskilliga år omkring 1930-talet. Till honom anslöt sig såsom en ännu målmedvetnare nedskärare av jordfrågans lagvägar och egnahemslåneverksamhetens uppflyttande i högsätet förre riksförbundaren och efter riksförbundets sammanslagning med bondeförbundet för närvarande bondeförbundaren professor *K. G. Westman*. Det låg i tidslägets natur, att *Westman* blev ordförande i andra lagutskottet och *Sköld* vice ordförande innan han blev statsråd. Den bältespänning kan man säga, som den tiden stod mellan mig å ena sidan samt *Westman* och *Sköld* å den andra, blir för vidlyftig att här vidröra. Den är avspeglad i en myckenhet *Lindhagens* motioner, sekundrade även av en och annan motion från andra kammaren samt i lagutskotts-betänkanden gemenligen med avslagsyrkanden åtföljda av reservationer från socialdemokrater samt ännu flera och utförligast av mig, återspeglas i alla dessa dokument men återfinnas i sammanfattning i mina motioner i första kammaren nr 1925 och nr 1936 samt särskilda utförliga exposéer i lagutskottet såsom exempelvis i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet 1930 med dess omfattande reservationer från skilda ledamöter. Ute i landet avspeglade sig även dessa motsättningar. Särskilt var året 1929 lärrikt. Då höllos tre socialdemokratiska jordkonferenser. Den första

under påsken i Östersund under tillämnad ledning av den nya kursen med Nils Adler som inledare. I min egenskap av länets riksdagsman m. m. inställde jag mig också på inbjudning av Stuguns arbetarkommun, där arrendator Helmer Edin i Näverede tagit initiativet. Där segrade jag våldsamt. Sedan organiserades en andra jordkonferens i Värmland, dit såsom målsmän för den nya kursen Adler och även Sköld begåvo sig. Någon inbjudning till mig hade inte skett. Särskilt stod där arrendatorsfrågan på dagordningen.

Vid 1925 års riksdag framfördes av Nothin norrländska förbudslagens utsträckning till övriga riket, varom en provisorisk lag förelåg på mitt initiativ.

Förslaget avsåg vissa tillfällen till bolagsförvärv. Det stod skarpt emellan oss och jag föreslog en förbättring. Under debatten fällde Nothin det ordet, att med tiden måste man ändå gå Lindhagens väg. Jag hade således ändå framtiden före mig, om jag icke vidare »hade hela socialdemokratiska partiet bakom mig».

En tredje jordkonferens hölls 1919 på fritt initiativ av skogs- och flottningsarbetareförbundet. Dit inbjöds jag såsom inledare i flera frågor. Där diskuterades livligt, och jag fick i uppdrag att författa förslag till resolutionerna, vilka förslag i huvudsak godkändes. En deputation tillsattes, i vilken jag även blev medlem. Den skulle i Stockholm uppvakta partiledarna. När vi kommo till Per Albin Hansson befann sig där även Sköld. Delegerades ordförande, bonden Jonsson i Söräng, uppläste resolutionerna Hansson bemärkte, att detta var sådant som vi förr alltid gått in för, vilket ju också var riktigt under Brantings och min gemensamma tid. Nu började Sköld, framföra invändningar. Delegationen såg allt ledsnare ut. Hansson avslutade då med en upplysning till deputationen: »Vi här i Stockholm förstå icke jordfrågan.» Också en riktig och erkännansam bekännelse. De olika åskådningssätten stodo klara. Resolutionerna vid mötena i Östersund och Bollnäs återfinnas som bilagor till min riksdagsmotion I: 1930.

*

Under 1930-talet vaknade emellertid hos Sköld i hans officiella befattningar att expropriationsrätt ej kunde helt undgås. Upplysning därom förekommer i motion I: . Det förekom uttalande att behovet var oundgängligt och ledde även till en regeringsproposition i sådant syfte som dock obetänksamt hotade all jord, under det att jordkommissionerna inskränkte expropriationsrätten till monopolinnehav av industribolag, enskilda spekulanter och godsägare.

I 1939 års regeringsproposition nr 236 framlagd av jordbruksministern Pehrsson-Bramstorp efter gemensam beredning med justitie-, finans- och socialministrarna ingår jordbruksministern även på »frågan om åtgärder av tvångskaraktär för anskaffande av jord till egnahemsändamål». Propositionen bygger på den av regeringen tillsatta 1936 års egnahemsutredning. I instruktionerna för denna utredning hade Sköld anmärkt, till skillnad från tidigare regeringsuttalanden föregående år, att jord för komplettering

av ofullständiga jordbruk *torde* kunna antagas finnas att tillgå på frivillighetens väg. Men den kunde behövas för undantagsfall. Det är ju alldeles oriktigt redan enligt sakens natur. Gamla norrländska jordbruk äro för övrigt oftast lagda på sluttningar för att undgå frost över den mest jordbruksbördiga marken i dalsänkor. Genom utdikningar med statens hjälp av skogsmarker äro nu dessa även för skogsväxt mest bördiga markerna de tjänligaste för komplettering av jordbruk. Att skogsägare i regel vilja avhända sig någon del av den bördigaste skogsmarken för rimligt pris utan påtryckning av en expropriationsrätt är uteslutet enligt sakens natur och även vitsordat av erfarenheterna. I propositionen liksom i de jordsakkunnigas betänkande upptages det förenämnda magra regeringsdirektivet med sin överkliga förutsättning.

Propositionen utlovar en framställning 1940 med en expropriationslag för undantagsfall dock efter ett »synnerligen omsorgsfullt övervägande». Eller med andra ord, expropriationsrättens inskränkande till det minsta möjliga. Förslaget kommer också att omfatta endast komplettering av ofullständiga jordbruk, vilken fråga först av mig upptagits i jordkommissionerna men icke för andra livsviktiga ändamål i en effektiv och sannskyldig jordreform. I årets motion I: 214 har därför denna sak upptagits till närmare skärskådande å sid. 5—12 i motionshäftet under kapitelrubrikerna: Den norrländska jordbruks- och skogspolitikens ölösta grundfrågor; Det norrländska jordbrukets nödläge; Jordbruks- och skogsproblemens lagvägar; Orimlig ersättning eller rimlig beskattning för återvinning av skamligt plundrad kronojord; Hur det norrländska avvitringsverket bort framsynt organiseras.

Det var en gång i den gamla andra kammaren. Skåningarna hade, som icke sällan hände, satt krokben för en norrländsk livsangelägenhet. Vi stodo tre tillsamman, en av de båda andra var andra kammarens nuvarande talman. Han slog uppbragt näven i pulpeten och yttrade: »Det enda felet med Sverige är att Öresund icke går norr om Skåne.» Jag går ej så långt, men anser, att det vore lyckligare för Norrlands skogsbygder om de ej som nu styrdes alltför enväldigt av tre skåningar.

I sagan om Ane den gamle ligger dock en tröst, som jag en gång för andra kammaren under starkt bifall berättade. Han offrade en efter en av sina unga söner för att själv leva. Men när det kom till den siste täljer sagan: men Svearna tilläto det ej, och så dog Ane.

Det hemställles med anledning av propositionen 236 ytterligare:

att riksdagen ville taga avstånd från propositionens tillämnade fattigdom i expropriationsfrågan samt uttala sig för att nästa års proposition i ämnet överväger samtliga de ändamål, för vilka den under så långa och stridfyllda år varit ifrågasatt såsom omistlig.

Stockholm den 19 april 1939.

Carl Lindhagen.